

Кожолянюк О. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ОБРАЗ ЗМІЇ У РЕЛІГІЙНО-МІФОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ СТАРОДАВНЬОЇ МЕСОПОТАМІЇ

Образ змії у релігійно-міфологічній системі Месопотамії (Шумер, Аккад, Вавилон) демонструє виняткову амбівалентність і багатогранність, охоплюючи як життєдайні, так і руйнівні аспекти космосу, і слугуючи потужним архетипом, що відображав фундаментальні уявлення про циклічність, владу та походження світу.

У месопотамській релігійній системі змія набула важливого символічного статусу, особливо у сфері регенерації, безсмертя та зцілення. Ця асоціація ґрунтувалася на спостереженні за біологічним феноменом екдизису (процесу скидання шкіри), який тлумачився як буквально самооновлення та відродження, що дозволяло істоті “скинути” старість та хвороби. З цієї причини змія стала архетипом циклічності життя і смерті, а також можливості відновлення здоров'я. Ця символіка найяскравіше проявилася у культі шумерського бога Нінгішзіді, божества підземного світу, вегетації та долі, якого часто зображували у вигляді людини, оточеної двома зміями, що переплітаються, або як дракона, що обвиває жердину [1, с. 77]. Ці зображення підкреслювали зв'язок з землею, з якої походить життя, і з циклічним відновленням природи. Хоча месопотамські образи Нінгішзіді, що має хтонічне походження, демонструють іконографічну паралель до пізнішого грецького посоха Асклепія, їхня символіка є універсальною: життєдайна сила та зцілення походять із першоджерела буття. Зміїні мотиви також функціонували як апотропеїчні символи у храмових та палацових ансамблях, сприяючи стабільності та захисту.

У космогонічному міфі творіння, описаному у вавилонському епосі “Енума Еліш”, змія виступає як домінантний архетип первісного хаосу та недиференційованої матерії [3, с. 421]. Ця роль втілюється у богині Тіамат – уособленні солоних вод, чий образ у пізніших версіях епосу набуває рис гігантського змія або багатоголового дракона [1, с. 78]. Конфлікт між Тіамат та молодими богами, очолюваними Мардуком, є центральною подією: акт творіння (космосу) був досягнутий через

космічну війну та подолання хаосу. Мардук, перемігши Тіамат і розсікши її тіло, створив небо і землю, що робить змію одночасно символом загрози руйнування і сировини для створення всього сушого, будучи необхідним антагоністом для встановлення світового порядку.

Символічна еволюція зміїного образу від неприборканого хаосу до сили, що служить порядку, найкраще ілюструється через Мушхушшу. Ця змієподібна драконічна істота зі специфічним виглядом (лускате тіло, рогата голова, левові передні лапи, орлині задні та скорпіонячий хвіст) була асоційована з богом Мардуком та Набу. Мушхушшу виконував функцію священної тварини та божественного посланця. Його грізний вигляд, що поєднував різні хижі елементи, підкреслював всемогутність і непереможність його божественного господаря. Розміщення Мушхушшу на Воротах Іштар (бл. 575 р. до н. е.) слугувало прямою легітимізацією правління царя Навуходоносора II, символізуючи сакральний статус міста та його правителя. Як апо-тропей він візуально відлякував злі сили, будучи інтегрованою первісною силою, що служить космогонічному порядку.

Змія була первинним хтонічним символом, що тісно асоціювався з підземними водами (Абзу) та божеством Енкі/Еа, символізуючи життєдайну вологість та родючість. Її здатність проникати у ґрунт пов'язувала її з Нінхурсаг (богинєю землі) [5, с. 75] та підземним світом (Е-кур), де вона виступала як посередник і охоронець таємниць.

Змія також асоціювалася з мудрістю та вічністю. Її образ часто фігурував поруч із Деревом Життя на циліндричних печатках III тис. до н. е., символізуючи невіддільність життя від смерті та вічний цикл оновлення. В “Епосі про Гільгамеша” змія, викравши траву безсмертя, стає посередником між божественним безсмертям та людською смертністю, підтверджуючи, що її здатність до оновлення є частиною її вічної природи.

У сукупності, образ змії у Месопотамії відображав фундаментальну амбівалентність їхньої космології. Змія була універсальним символом, що об'єднував первісну стихію (Тіамат), життєдайну силу (Нінгішзіда), мудрість та упорядковану імперську владу (Мушхушшу), демонструючи, що порядок (космос) має постійно боротися з хаосом, але водночас інтегрувати його первісні сили для підтримки життя та регенерації.

Література:

1. Black, J. A., & Green, A. Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary. British Museum Press. 1992. 192 p.
2. Bottero, J. Religion in Ancient Mesopotamia. University of Chicago Press. 2001. 246 p.

3. Foster, B. R. Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature. 3rd ed. Bethesda, MD: CDL Press. 2005. 1044 p.

4. Jacobsen, Th. The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion. Yale University Press. 1976. 288 p.

5. Kramer, S. N. History Begins at Sumer. University of Pennsylvania Press. 1981. 247 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-6>

Ліхтей І. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри Античності, Середньовіччя
та історії України домодерної доби
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

ЄВРЕЙСЬКИЙ ПОГРОМ У ПРАЗІ ПІД ЧАС ПЕРШОГО ХРЕСТОВОГО ПОХОДУ (1096–1099)

Упродовж усієї епохи Середньовіччя євреї були розсіяні по різних країнах, де становили особливу верству, яка зазнавала гонінь з боку панівних релігій. У період із VII по XII ст., коли в результаті активної завойовницької політики Арабський халіфат зайняв значну територію від Індії до Піреней, під владою мусульман опинилося близько 90 % усього єврейського населення. Починаючи з XI ст., єврейські общини стали набувати важливого значення у країнах Західної й Центральної Європи.

Як в Арабському халіфаті, так і в європейських країнах переважна частина євреїв зосереджувалася в містах. Така ситуація обумовлювалася цілеспрямованою державною політикою, в результаті якої найбільш вигідним заняттям для єврейського населення ставала торгівля. Саме цим пояснюється той факт, що основною сферою діяльності євреїв були, як правило, торгівля і лихварство. Та попри це, у середовищі євреїв було чимало представників вільних професій – учених, лікарів, астрономів, перекладачів, письменників. У єврейських общинах спостерігався досить високий рівень освіченості – майже все чоловіче і більшість жіночого населення було письменним.

У середньовічних містах євреї, зазвичай, оселялися в окремих кварталах, що сприяло збереженню в єврейських общинах системи